

Sakrální umění z doby komunismu volá po ochraně a docenění (recenze katalogu *Posvátné umění v nesvaté době. České sakrální umění 1948–1989*)

Matěj Kruntorád

Muzeum umění Olomouc umění hostilo od 27. října 2022 do 9. dubna 2023 výstavu *Posvátné umění v nesvaté době. České sakrální umění 1948–1989*. Její kurátoři Ivo Binder a Šárka Belšíková editovali rovněž katalog, který se v krátké době dočkal již třetího dotisku. Dokládá to všeobecný hlad odborné i laické veřejnosti o téma, který muzeum patrně zaskočil, jelikož kniha původně vyšla v omezeném nákladu, jenž se rozprodal do konce roku 2022. Není se čemu divit – jakkoliv se v posledním desetiletí dostává zasloužené pozornosti umění ve veřejném prostoru v letech komunistické totality,¹ nábožensky orientované umění olomoucká výstava komplexně zpracovala vůbec poprvé. Katalog pokládám za důležité představit právě na stránkách památkářského časopisu, jelikož jeho význam pro památkovou péči je mimořádný a neměl by zapadnout. Cílem proto není podrobit katalog podrobné recenzi, ale spíše jeho obsah představit a doporučit ho pozornosti čtenářů a čtenářek.

Obr. 1. *Posvátné umění v nesvaté době. České sakrální umění 1948–1989*, katalog, Olomouc 2023, zdroj: Muzeum umění Olomouc, <https://www.muio.cz/kniha-posvatne-umeni-v-nesvate-dobe-je-opet-v-prodeji--4748/> [10. 09. 2023]

Obr. 2. Senetářov, kostel sv. Josefa, pohled k oltáři, Ludvík Kolek, 1968–1971, zdroj: NPÚ, ÚOP v Brně, foto: Roman Polášek, 2017

Kniha je rozdělena na tři hlavní části. První oddíl zahrnuje trojici textů: Ivo Binder chronologicky výstižně shrnul celé téma sakrálního umění ve sledované době, Michal Sklenář šířeji pojednal o římskokatolické církvi a její koexistenci s komunistickým režimem, vztah Českobratrské církve evangelické a výtvarného umění vysvětlil Tomáš Mazáč. Pro památkovou péči stěžejními součástmi publikace jsou následující dva celky – katalog realizací a medailonky autorů/autorek a zadavatelů. Jednotlivých kostelů, kaplí a sborů a jejich vnitřního vybavení nebo výmalby je představeno 87, umělců a umělek 78 a objednavatelů 13. Binder s Belšíkovou zde prezentují výsledky své takřka detektivní práce. Hledání informací o sakrálních realizacích je totiž skutečně pověstným hledáním jehly v kupce sena a mravenčí prací. Jak připomínají i texty v knize, nová umělecká díla a další intervence často vznikaly systémem a jeho kontrolním mechanismům navzdory, a tedy bez dokumentace. Poznatky snáze zjistíme od pamětníků a přirozeně rovněž pomocí formálních stylových znaků než z úředních dokumentů.

Katalog představuje nejen artefakty prezentované přímo na výstavě (v případě architektury a nástěnných maleb zastoupených spíše modely, plánovou dokumentací, fotografiemi nebo skicami), ale řadu dalších lokalit v Olomouci přímo nevystavených. Od Běhařovic po Zakřany, od tvůrců, které práce po roce 1948 zastihla spíše na konci umělecky plodné kariéry (např. architekti Bohuslav Fuchs a Klaudius Madlmayr) až po mladé výtvarníky realizující v 80. letech svoje raná díla (Otmar Oliva, Karel Rechlik a další). Čtenář je konfrontován s širokou škálou stylových poloh, zadání i médií, tudíž si může udělat poměrně komplexní obrázek o realizacích zkoumané epochy se všemi nuancemi a proudy zahrnujícími jak tradicionalisticky tvořící autory, tak tvůrce ryze (post)modernistické a experimentující. Velká část intervencí vznikala v souvislosti s výsledky II. vatikánského koncilu z roku 1963, které zcela proměnily dosavadní praxi sloužení mší na oltáři zády k věřícím. Nové potřeby pořizování obětních stolů, pulpitu a dalšího umělecky ztvárňovaného vybavení šla zpravidla ruku v ruce s redukcí starších uměleckých děl především z 19. století vzniklých například v rámci objednávek

v pověstných jihotyrolských řezbářských dílnách. Tyto úpravy někdy proběhly zcela bez spolupráce s památkovou péčí, jindy naopak v úzké kooperaci. Mnoho příležitostí k uplatnění soudobého umění nabídly rovněž výměny okenních skel a vitráží, spíše výjimečně nové nástěnné a nástropní výmalby s figurálními scénami (zde se pozoruhodně uplatnil Vojmír Vokolek).

Výzkum této umělecké vrstvy stojí teprve na počátku, jak na ni však pohlíží památková péče? Doposud existenci sakrálního umění z let 1948–1989 (a pozdějšího) nereflektuje, ba ignoruje. Patrně jediným uměleckým celkem z této doby, kterému se dostalo památkové ochrany, je mimořádně významná realizace v Jedovnicích v Moravském krasu. Pěčí faráře Františka Vavříčka, ale i památkářů Jiřího Kuběny (Paukerta) a Miloše Stehlíka zde v 60. a 70. letech vznikla díla od Mikuláše Medka, Karla Nepraše, Josefa Istlera nebo Jana Koblas. Pod stejnou farnost spadají rovněž Kotvrdovice s kaplí, pro níž pracoval kromě Medka a Koblas i Antonín Klouda a Ludvík Kolek. Ta však zůstává bez památkové ochrany, stejně jako stejným zadavatel realizovaná výjimečná novostavba kostela v Senetářově dokončená podle návrhu Ludvíka Kolka roku 1971, pro kterou Medek zhotovil křížovou cestu, ačkoliv návrh na prohlášení již leží na Ministerstvu kultury ČR. Chráněn není kostel sv. Václava v Mostě (Michal Sborwitz, Bořivoj Rak, 1981–1989) ani evangelický kostel U Jákovova žebříku v Praze-Kobylicích (Ernst Gisel, 1967–1971). Památkové péči tak doposud zcela uniká jedna vrstva našeho kulturního dědictví, jakkoliv veřejné budovy ze stejného období již výběrově státní ochranu požívají. V ještě horší situaci jsou však jednotlivé součásti mobiliáře, ke kterým si dlouho hledali cestu sami věřící. Artefaktům z doby komunistické totality se nezřídka dostává odsouzení pouze s odkazem na dobu jejich vzniku, ačkoliv povětšinou vznikaly režimu navzdory. V rámci modernizací interiérů často památkově zcela nechráněných staveb umělecká díla zanikají bez dokumentace a docenění. Památková péče má ostatně dluh i v ochraně sakrální architektury 20.–40. let 20. století – připomeňme, že jen na jižní Moravě památkou není například kostel sv. Václava v Holubicích od Stanislava Kučery, kostely Vladimíra Fischera na náměstí Míru v Brně (tento je tzv. pozdním zápisem), v Sudoměřicích a Tvarožné Lhotě, ale ani kostel sv. Klementa v brněnských Horních Heršpicích postavený roku 1912 podle návrhu Ferdinanda Hracha (rovněž neplatně zapsaná památka na konci 80. let 20. století).

Zejména jihomoravská památková péče se v posledních letech vyčerpává ve vleklých sporech a úkolech spojených s kauzami pozdních zápisů a brněnských památkových zón, mezitím však nemá kapacity na doplňování památkového fondu o stavby a artefakty 20. století. Představená kniha Iva Bindera a Šárky Belšíkové je proto důležitým podnětem s aktivizačním potenciálem probudit zájem památkářské (a bezpochyby i ostatní) veřejnosti k vědomému přihlášení se ke snaze mezery v poznání a ochraně památkového fondu zacelit. Vědeckým zpracováním a poukázáním na výjimečnost i estetickou a duchovní kvalitu tohoto typu uměleckých děl této snaze autoři knihy solidní základ, o který je možné se s důvěrou opřít.

1 Na spíše umělecky zaměřenou avšak pionýrskou publikaci KAROUS, Pavel, *Vetřelci a volavky*, Praha 2013 navázala řada odborných výstupů, namátkou KŘENKOVÁ, Zuzana – ŘÍHOVÁ, Vladislava – ČA-DILOVÁ, Michaela (edd.), *Sochy a města. Morava. Výtvarné umění ve veřejném prostoru 1945–1989*, Pardubice 2020.